

М.В.Довнар-Запольський: такий, яким він був



Пам'ятник у Речиці.

М.В.Довнар-Запольський народився 2(14) червня 1867 р. в м.Речица Мінської губернії в сім'ї столоначальника уїздного жандармського управління, колезького секретаря В.М. Довнар-Запольського.

Ще будучи гімназистом, він у провінційних та столичних періодичних виданнях друкує свої перші етнографічні нариси, які виділяються пошуковим характером. Потяг до вивчення і зберігання забороненої літератури став причиною його виключення з Київської чоловічої гімназії.

І попри це М.В.Довнар-Запольський у 1889 р. здає екстерном гімназійні екзамени і вступає як казенний стипендіат на історико-філологічний факультет університету Святого Володимира в Києві на кафедру російської історії відомого вченого В.Б.Антоновича. Підсумком діяльності студента М.Довнар-Запольського, як дослідника, стала монографія «Очерк истории кривичской и дреговичской земель до конца XII столетия» (1891 р.). Свою наукову діяльність він поєднує з просвітницькою роботою, сам здійснює експедиції по Гродненській та Мінській губерніях, робить спробу організації білоруського гуртка, виношує ідею видання білоруського журналу, створення наукового товариства і відкриття бібліотеки в Мінську.

Активна наукова діяльність дала підставу екзаменаційній комісії університету Святого Володимира визнати, що випускник М.В.Довнар-Запольський «обладает редкостным для его возраста объемом познаний, замечательным трудолюбием и выдающимися природными дарованиями». І хоч у нього уже тоді була репутація «політично неблагонадійного», професору В.Б.Антоновичу вдалось його залишити на кафедрі як профе-

Сім нам відомо, що першим ректором Київського національного економічного університету, відлік історії якого починається з далекого 1906 року, був син Білорусії, талановитий вчений і педагог, просвітителі і громадський діяч Митрофан Вікторович Довнар-Запольський.

Наближаючись до нашого 100-річного ювілею, очевидно, доцільно буде сучасне покоління професорсько-викладацького складу і студентів ознайомити з головними віхами життєвого шляху цієї неординарної людини, показати його таким, яким він був насправді. В цьому є багато повчального для нас усіх.

При підготовці цього огляду автор з вдячністю використав статті Andrzej Chodubski (Gdansk, Polska) «Uczony czasu przelania Rewolucyjnych: Mitrofan Downar-Zapolski i otaczająca go Rzeczywistość» та Д.Лин, Д.Козлов, А.Орлова (Гомель, Беларусь) «Хронология печатных работ М.В.Довнар-Запольского», опубліковані в книзі «Трація міжнародных Доунарскія чытанні» (Мінськ, Беларускі кнігазбор, 2002), а також передмову до фундаментального видання: М.В.Довнар-Запольський «История Белоруссии» (Мінськ, Беларусь, 2003).

Отже, Митрофан Вікторович такий, яким він був впродовж всього свого життя: 1867-1934 рр.

сортського стипендіата.

Наукові інтереси приводять М.В.Довнар-Запольського в Московські архіви, і він впродовж 1895-1901 рр. працює помічником архіваріуса. Саме в цей час визначається головний напрям його наукових досліджень - економічна історія. Паралельно він займається практичною археологією, працюючи впродовж п'яти років секретарем Московського археологічного товариства.

У 1899 р. М.В.Довнар-Запольський починає свою педагогічну діяльність як приват-доцент Московського університету. Він викладає спецкурс про реформи Олександра I, а також проводить практичні заняття з історії народного господарства ХІХ століття. Його заняття набули неабиякої популярності. На нього звернув увагу Лев Толстой і запропонував співпрацю по виданню і редагуванню літературно-публіцистичного щотижневика «Утро», чому твердо заперечила цензура.

Восени 1901 р. М.В.Довнар-Запольський у Києві захищає магістерську дисертацію «Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах» і знову переводиться до Київського університету Святого Володимира, очоливши кафедру російської історії. Головними науковими працями того періоду були «История русского народного хозяйства» та перша частина «Обзора истории хозяйственной жизни России», а також статті, що вміщувались у таких популярних виданнях, як «Книга для чтения по русской истории» і «Русская история в очерках и статьях». Порівняльно-історичним аналізом характеризуються його роботи: друга і третя частини «Обзора истории хозяйственной жизни России», а також «Организация московских ремесленников в ХІХ веке» і «Торговля и

промышленность Москвы ХІХ-ХХІІІ вв.». В 1905 р. він успішно захищає докторську дисертацію, тема якої пов'язана з аграрною історією Білорусії: «Очерки по организации западно-русского крестьянства в ХІХ в.».

Окремою сторінкою біографії М.В.Довнар-Запольського стала його організаційно-педагогічна діяльність по створенню і розвитку, насамперед, Київського комерційного інституту, беззмінним директором якого він був протягом десяти років. У Київському комерційному інституті він втілює власну модель вищої освіти, основу на поєднанні фундаментальної теоретичної підготовки і практичного спрямування навчання. Сьогодні без перебільшення можна стверджувати, що саме М.В.Довнар-Запольський, наш перший ректор, стояв біля витоків модернізації вищої економічної освіти, заклав міцний фундамент її поступального розвитку. Здійсненні за його безпосередньої участю новачки не втратили своєї значущості і в наш час, а тому ми маємо всі підстави вважати себе його послідовниками та продовжувачами.

Комерційний інститут став для М.В.Довнар-Запольського новою сферою організаційної діяльності. Інститут підпорядковувався не міністерству освіти, а міністерству торгівлі і промисловості. Керувала інститутом Рада, до складу якої входили представники торгових і промислових організацій. Директор інституту, тобто М.В.Довнар-Запольський, виконував постанови лише Ради аж до 1917 р. Але це аж ніяк не «зв'язувало» його творчий, новаторський підхід до організації вищої освіти в такому економічно потужному регіоні, як Південь Росії.

За порівняно короткий час інститут здобув добре реноме. В ньому згуртувалась відома на

той час професура, яку офіційна влада відносила до т.з. «неблагонадійних». Невдовзі інститут став піонером у науково-дидактичній діяльності, були спеціально обладнані лекційні аудиторії, створена багата бібліотека, музей, в якому експонувались матеріали про економічні зміни і поступу цивілізації.

Нетипову спільноту являли собою студенти інституту. Рівень їх підготовки до навчання був не однаковий, оскільки студентська аудиторія поповнювалась випускниками середніх комерційних шкіл, духовних семінарій, інших спеціалізованих шкіл. Однак в Інституті студенти мали значну автономію — їх представники були членами Ради інституту.

Всі нововведення в науковій і навчальній процесі проходили ретельну перевірку і схвалення через т.з. «стару професуру».

М.В.Довнар-Запольський користувався високим авторитетом серед студентів. Ось спогади Д.М.Куманова - випускника Київського комерційного інституту, які містяться у відділі рукописів Російської державної бібліотеки під заголовком «Записки газетного корреспондента»: «Сам Довнар-Запольський читал лекции по истории. Не в пример другим профессорам, нередко едва насчитывающих десять-двенадцать слушателей (посещение лекций было необязательным), директор института часто собирал полную аудиторию. Он, действительно, умел привлекать студентов».

М.В.Довнар-Запольський активно зв'язав себе з науковим рухом у формі товариств, він підтримував глибокі наукові зв'язки з найстарішим у Києві Товариством літописця Нестора, а в 1918 р. став його керівником. З його ініціативи в 1910



М. В. Довнар-Запольський.

р. було створене Товариство суспільних знань, в якому функціонували три секції — історична, педагогічна і правнича. Товариство поступово набуло характеру політичного і його засідання відбувались під наглядом поліції.

У перші роки ХХ століття М.В.Довнар-Запольський, здійснюючи активну дидактичну діяльність, як і організаційно-суспільну, зумів не збавити зусиль до науково-дослідницької роботи. Систематично друкував результати своїх досліджень. Цікавість викликають такі дані: період 1905-1912 рр. можна вважати самим плодотворним у творчій біографії М.В.Довнар-Запольського: у середньому щорічно він публікував 1000 сторінок наукових робіт. Коло його наукових інтересів було досить ємним: господарсько-суспільні зміни нового часу, громадсько-політичні рухи Півдня Росії і світу в цілому, міжнародні зв'язки, становлення державності в Білорусії.

Як ректор, він брав активну участь у громадській діяльності. Поряд з іншою науковою елітою Києва М.В.Довнар-Запольський співпрацював з газетою «Киевские отклики» (яка була близькою до партії кадетів). Багато разів він обирався гласним Київської міської думи і судовим присяжним. У 1912 р. став одним із засновників і першим головою правління Південно-Західного відділення Російської експортної палати. Він запрошувався на «височайші» імператорські прийоми 1915, 1916 і 1917 рр. У квітні 1916 р. «За отличную усердную службу» був нагороджений орденом Святого Володимира 4-го ступеня.

Найважливіші наукові публі-

М.В.Довнар-Запольський раптово помер від серцевого нападу 30 вересня 1934 р., проживши 67 літ. Його життя і діяльність випали на епоху великих історичних переломів. В ті часи була пунктуальність і правдивість не являли собою значущості, а навпаки, розцілювались як загроза, що може перешкодити реалізації дійсності.